4. Розвиток компетентностей, пов'язаних із збереженням і зміцненням психічного здоров'я, безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях. Методичні рекомендації. Київ, 2024. 37 с. URL: https://doi.org/10.31874/978-617-7486-42-7

ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Дзюбко Л. В. (ORCID ID: 0000-0002-1972-3482)

Сучасні трансформації освітнього простору суттєво змінили соціальну ситуацію навчання школярів. Пандемія COVID-19, а згодом і повномасштабна війна, призвели до вимушеного переходу шкіл до дистанційного або змішаного форматів навчання. У таких умовах значно зменшується роль безпосередньої взаємодії учня з учителем і однолітками як джерел зовнішньої підтримки, спонукання та регуляції діяльності учнів. Отже, зростають вимоги до внутрішніх психологічних ресурсів особистості школяра, зокрема навчальної мотивації та здатності до саморегуляції. Своєрідність навчальної мотивації полягає в тому, що в процесі діяльності по її здійсненню учень не тільки засвоює знання, але й формується як особистість. [1, с. 316] Г.С. Костюк зазначав: «Мотиви навчальної діяльності визначають її смисл для учня, його ставлення до навчання, а тому й енергію, старанність, з якою він вчиться… і результати навчання… Від мотивів залежать як ближчі, так і більш віддалені результати розвитку» [2, с. 403]. Разом з тим, проведені психолого-педагогічні дослідження у сучасних умовах повномасштабного вторгнення засвідчують падіння навчальної мотивації школярів [4; 5]. У дослідженнях зазначено що «…в умовах тривалого стресу змінюється робота базових когнітивних і емоційних процесів, на яких засноване навчання – уваги, пам'яті, мотивації»

[5], наголошено на «…зниженні мотивації та нестабільному психоемоційному стані учнівства» [4].

Для навчальної мотивації важливим є емоційний аспект навчання. Недостатність безпосереднього живого спілкування, зниження емоційної включеності у навчальний процес, відчуття дистанційності, можливо відчуженості можна віднести до ризиків змішаного та онлайн-навчання. Разом із загальним підвищенням рівня тривожності в суспільстві це може привести до порушення емоційної рівноваги, емоційного виснаження, зниження впевненості у власних можливостях, що в свою чергу може виявлятися в уникканні школярем складних навчальних завдань.

Серед потенційних ризиків змішаного та онлайн-навчання можна зазначити наявність відволікаючих чинників, пов'язаних із цифровим середовищем. Учні частіше відволікаються від навчальних на інші, не учбові види діяльності, що може знижувати рівень опрацювання матеріалу, погіршуувати результати навчання, може призводити до формування фрагментарного сприймання інформації.

Таким чином, дистанційне та змішане навчання актуалізують потребу в додаткових засобах психологічної підтримки та заохочення учня, спрямованих на збереження навчальної мотивації, на розвиток навичок саморегуляції та підтримки емоційної включеності в освітній процес. За таких умов мають бути враховані нові функціональні вимоги до підручника – він повинен виступати в тому числі засобом психологічної підтримки та спонукання учнів, що важливо для дистанційного та змішаного форматів.

Розглянемо мотивацію з огляду на теорію самодетермінації, що розроблена Е. Десі та Р. Раяном. Згідно з цією концепцією, можна зазначити, що ефективна навчальна діяльність ґрунтується на задоволенні базових психологічних потреб особистості у автономії (відчуття власного вибору), компетентності (відчуття майстерності) та соціальній причетності («пов'язаності»). [3, С.153] Задоволення цих потреб сприяє більшій включеності у навчальну діяльність та оптимальному пізнавальному розвитку

школярів. У змішаному та дистанційному форматах реалізація цих потреб значною мірою буде залежати від того, яким чином навчальний матеріал структуровано і подано у підручнику.

Під автономією у навчанні розуміємо здатність учня виступати суб'єктом власної навчальної діяльності – самостійно ініціювати, організовувати, регулювати й оцінювати процес учіння. Тобто сформованість учіннєвої діяльності. Психологічно обґрунтований підручник може створювати умови для переживання учнем суб'єктної позиції у навчанні через надання можливостей вибору варіативності завдань, альтернативних способів їх виконання, через вибор власного темпу опрацювання матеріалу, а також через формулювання відкритих запитань, що спонукають до самостійних міркувань. Такий підхід сприяє розвитку внутрішньої мотивації та знижує залежність навчальної активності від зовнішнього контролю.

У підручнику мають бути враховані емоційно-смислові спонуки до пізнавальної діяльності. Це може бути досягнуто завдяки використанню у навчальній книзі близьких для учнів життєвих прикладів та проблемних ситуацій, міжпредметних зв'язків, звернення до особистого досвіду школярів. Все це сприятиме формуванню не тільки інтересу до навчального матеріалу, а й спрямовувати учнів на пошук власних смислів у навчанні. Частково компенсувати дефіцит емоційної взаємодії у змішаному та дистанційному навчанні може використання у навчальній книзі діалогічного стилю викладу, риторичних запитань, елементів звернення до школяра. Це буде створювати ефект психологічної присутності, сприятиме включенню учнів у навчальну діяльність.

Важливим мотиваційним чинником є переживання учнем власної компетентності, що проявляється через відчуття власної здатності успішно виконувати навчальні завдання, через ефективність у навчальній діяльності. У підручнику це може бути досягнуто за рахунок логічної послідовності викладу матеріалу, поступового ускладнення завдань, наявності зразків виконання, пояснень типових помилок та інструментів самоперевірки. Поступове

ускладнення завдань і фіксація проміжних досягнень допомагають учневі переживати ситуацію успіху, що зміцнює впевненість у власних можливостях. У змішаному та дистанційному навчанні такі елементи є важливими, тому що учень не завжди має можливість оперативно отримати зворотній зв'язок від учителя.

Зростання ролі самостійної роботи в дистанційному та змішаному навчанні актуалізує необхідність формування в учнів навичок планування, контролю та оцінювання власної діяльності. Підручник може виконувати регулятивну функцію через включення покрокових (мікро-) цілей до кожної теми, алгоритмів виконання завдань, чек-листів, рефлексивних запитань та узагальнювальних блоків, формувального оцінювання, підсумкових рубрик типу «Що я навчився робити» або «Що було складним і чому». Це сприятиме усвідомленню учнями процесу навчання та підвищують рівень їхньої відповідальності за результат.

Важливою умовою підтримки навчальної мотивації є задоволення потреби у соціальній взаємодії («пов'язаності») – відчуття належності учня до навчальної групи, включенності до освітньої спільноти. В умовах дистанційного та змішаного навчання ця потреба часто є недостатньо реалізованою через обмеження безпосередньої взаємодії з учителем і однолітками. За таких умов підручник може частково компенсувати цю обмеженість через діалогічний стиль викладу, через завдання, що передбачають обговорення, зіставлення позицій, роботу в парах або групах (що реалізується в тому числі і через поза навчальне спілкування) тощо. Це сприятиме формуванню відчуття причетності та підтримує мотивацію та емоційну включеність у навчальну діяльність.

Отже, задоволення психологічних потреб у автономії, компетентності та соціальній взаємодії може бути основою для розвитку і підтримки мотивації школярів у процесі навчання в умовах дистанційного та змішаного форматів організації освітнього процесу. Ці психологічні потреби й спрямовують увагу на ті ресурси, що мають бути представлені у навчальній літературі.

Список використаних джерел

1. Дзюбко Л.В. Особливості навчальної мотивації як складової самодетермінації підлітків. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі : Колективна монографія / [Максименко С.Д., Куценко-Лада Г.В., Пророк Н.В. та ін.]; за редакцією Максименка С.Д. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. С. 314-335. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1942/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_871.pdf
2. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
3. Сердюк Л.З. Психологічні фактори самодетермінації особистості. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Вип.18. – С. 151-161. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720187/1/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA_2018.pdf
4. Вчителі акцентують на зниженні мотивації та психоемоційному стані учнівства: результати дослідження. Державна служба якості освіти. https://sqe.gov.ua/osvita-war-2023/
5. Самопочуття та навчання підлітків в умовах війни. https://teachforukraine.org/wp-content/uploads/2026/01/samopochuttya-ta-navchannya-pidlitkiv-v-umovah-vijny.pdf

ДЕФІЦИТ БАЗОВИХ ЗНАНЬ ПРО ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ ЯК ФАКТОР МАНІПУЛЯТИВНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ МАЙБУТНІХ ВИБОРЦІВ

Євченко І. М. (ORCID ID: 0000-0002-3204-5954)

В умовах сучасних демократичних трансформацій та триваючого інформаційно-психологічного протиборства, що супроводжує російсько-українську війну, питання політичної обізнаності молоді набуває особливої актуальності, адже вибори Президента та Парламенту в Україні неминучі.